

Inte bara morötter är en utforskande reportageserie om självhushållningens skäl och själ. Reportagen baserar sig på intervjuer med självhushållare som Sam Nygren besökt på sina cykelturer runt om i landet.

DRÖMMEN OM BYGEMENSKAP

– SJÄLVHUSHÅLLARE ÄR STARKARE TILLSAMMANS

SAM NYGREN

En bild av självhushållning är den att "klara sig själv". Under våren 2020 har coronakrisen satt världen i gungning, men många självhushållare har det lugnare ute på sina torp och gårdar. Vad säger de själva om att "klara sig själv" – och vad längtar de egentligen efter?

– Det finns en jättestark dröm hos de jag träffar att komma ut på landet och "downshifta", säger slöjdaren och omställaren Matilda Forsärla, 32.

Hon sitter på en stentrapp på en fårfäll. Den tidiga marssolen lyser på uthusets södervägg och gör att de vita knutarna bländar mot det liggande timret i rött. I sitt arbete träffar hon många med en självhushållardröm: kursdeltagare på hennes folkhögskolekurs, kollegor inom slöjdvärlden och lyssnare på hennes podcast *Gröna fingrar svart jord*.

– Men inte att göra det ensam, inflikar hennes poddkollega och vän Mimmi Rosell, 32, som sitter på trappen bredvid.

– Nej, det är inte många som vill göra det ensamma, håller Matilda med om. Vissa vill göra det med sin lilla familj. Vissa vill ha en by. Det är lite olika. Men helt själv är det väldigt få, de som jag träffar som vill det är enbart män. Det är preppergrejen. De vill ut och förbereda sig inför kollapsen, stå där och frustande hugga ved.

Självhushållning kan beskrivas som drömmen om att vara autonom. Kanske till och med en isolerad enhet, en individ eller en kärnfamilj, i ett torp ensligt ute i skogen. Oberoende av samhället och en krisande omvärld. Men vad säger självhushållarna själva? Stämmer det här, eller är det bara en romantisk dröm för de som är kvar i staden, understödd av bilden av självhushållning i media?

"Klara sig själv"

– Om man verkligen vill vara ute på landet och jobba med sin egen lilla täppa behövs gemenskapen, tror Matilda Forsärla. Både hjälp med det praktiska och hjälp att orka gå upp på morgonen för man ska ju träffa någon och det blir ju kul. Man behöver träffa andra människor att dela vardagen med för att inte bli galen, dum i huvudet och bli den där toknissen.

– Det blir ett annat lugn om man är flera, inflikar Mimmi. Om man är ensam, som familj eller som person, så hänger ju allting på en själv. Skulle då någonting hända faller allting på det. Och är det då dessutom djur inblandat så är det skitjobbigt. Det kan ju räcka med en liten dos av vinterkräksjukan för att inte orka ge hönsen foder och vatten två gånger om dan i ett par dar.

Av de 25 självhushållare och omställare i olika delar av Sverige som intervjuats i den här reportageserien så poängterar de flesta: nej, det är svårt att vara själv och hålla på med självhushållning, namnet till trots. Småbrukaren Nicklas Åkerblom, 36, från Småland berättar att han rent idealistiskt vill "klippa alla band" till samhället, flytta ut ensligt i en stuga mitt ute i skogen tillsammans med sambon Madeleine Åkerblom, 28, och "klara sig själv".

– Men då går det inte att bedriva någon slags handel, säger Niklas. Idag driver de ett andelsjordbruk med intentionen att sälja lokalt för att stimulera lokal självförsörjning i bygden.

– Det ger förutsättningar som gör att man kan bli självhushållande när man har en bra bygemenskap, tror Madeleine. Om man har en granne med traktor som kan hjälpa en att plöja, möjliggör det att man kan odla marken.

Två omställare på landsbygden som inte tror på drömmen om att "klara sig själv" är Thorsten Laxvik, 64 och Maria Engelbrektsson, 41. De bor båda i Ångermanland och är med i den ekonomiska föreningen Byakademien som vill sprida kunskap om hur vi kan återskapa bykulturen som bas i ett hållbart samhälle. När Maria flyttade till sin by Drömme märkte hon att det fanns en stark bygemenskap. Hon tänker att det egentligen inte är hållbart att hoppa av systemet för att försörja sig själv, även om hon själv odlar på drygt 300 kvm.

– Orkar vi inte eller om skörden slår fel saknar vi socialt skyddsnet, resonerar hon. Jag tror att många som pratar om självförsörjning tänker att man kliver från det industriella matkomplexet. Men jag kan också se att det kan bli väldigt individualistiskt. Jag tror inte på tanken "jag ska stå på mina egna ben" överhuvudtaget.

Thorsten håller med. Han pekar på historien och menar att ingen förut någonsin har "klarat sig själv".

– Den där drömmen om individen kommer till uttryck under upplysningen. Det tar sitt uttryck bland annat i Daniel Defoes bok om Robinson Crusoe: en ensam man blir strandsatt på en egen ö, fixar sin egen mat och bygger sitt eget hus.

Thorsten pekar på hur inga individer tidigare var självhushållare, i en sådan dröm som finns idag, menar han.

– Man hade hushåll tillsammans, det var utvidgade jordbruksfamiljer i byar med stora inslag av gemensamt arbete till exempel kring skogsbyte, sådd och skörd.

Ja, det blir tydligt när man frågar självhushållarna själva att många vänder sig mot bilden av självhushållning. Det är inte en individualistisk kultur de vill ha. Nej, istället drömmer de om bygemenskap.

– Begreppet självförsörjning är ett missledande begrepp, menar Thorsten. Av ordet att döma handlar det om vad man själv stoppar i munnen. Det blir peppersnivå på diskussionen. I Byakademien nosar vi på ordet samförsörjning istället, där försörjning inte bara handlar om mat utan även om sociala och andliga behov där kulturen av tillit står i centrum.

Längtan efter lokal gemenskap

– Jag märker att det finns en längtan liggande någonstans som poppar upp när jag pratar om byar, berättar Maria Engelbrektsson. Folk får glitter i ögonen. Jag tror faktiskt inte ens de är medvetna om drömmen, utan de blir förvånade själva.

För henne själv handlar drömmen om bygemenskap om en längtan efter helhet.

– Vi är så uppdelade idag i våra liv med arbetsplatser, kollegor, familj, vänner som man träffar på fritiden, säger hon. Men i en by är man en hel människa på ett annat sätt.

Tillbaka till Matilda Forsärla och Mimmi Rosell utanför Tranås i Småland. På Mimmis gård är det inte bara hon själv och hennes familj. I huset bredvid bor också hennes bror med familj, samt deras kusin och hennes sambo. Totalt är de sex vuxna som delar vardagen i Ryggestorp på småländska höglandet.

– När jag la upp på Instagram att jag bodde i en gårdsgemenskap var det väldigt många som tyckte att det verkade oerhört drömmigt, berättar Mimmi. Men för oss som är uppväxta med generationsboende var det inget konstigt att skaffa hus bredvid varandra.

Deras gemenskap idag bygger mycket på att de hjälper varandra med det vardagliga. Barnen springer emellan, de fikar och äter mellanmål ihop, turas om att hämta i skolan och handlar åt varandra. De hjälps också åt med gårdssysslor som att köra in ved eller ta hand om maskinerna.

– Jag fick också några kommentarer att "åh så himla härligt att du och din brors familj delar samma livssyn", säger Mimmi. Men det gör vi ju inte alls egentligen, vi bara råkar bo bredvid varandra.

Ja, även om de inte enats kring något livsmål som att leva "miljösmart" eller driva gårdarna med en permakulturfilosofi, så har de en gemenskap. Mimmi tror att människor på landsbygden kan acceptera varandras olikheter på ett annat sätt än i staden.

– Ja, man har ju plats att utveckla sina lustigheter, inflikar Matilda samtidigt som hon dricker lite te.

Mimmi tror att människor drömmer om bygemenskap för att vi förlorat den. David Jonstad bekräftar det i sin bok *Jordad*, där han skriver att det fanns en samhällelig gemenskap i byn som är svår att finna motsvarigheter till i Sverige idag. "Från födsel till död kretsade hela livet kring byn och det landskap där denna befann sig. /.../ Det var från byn allting utgick. Här fanns i princip allt som människorna behövde." Han fortsätter med att beskriva hur varje hushåll själv rådde om sitt hus, sin åker och sina grönsaksodlingar. I princip alla producerade saker i byn, på var sitt håll. Större arbeten hjälptes man åt med – och

Mimmi Rosell och Matilda Forsärla spelar regelbundet in en podd tillsammans.

"Om man är ensam, som familj eller som person, så hänger ju allting på en själv. Skulle då någonting hända faller allting på det. Och är det då dessutom djur inblandat så är det skitjobbigt."

Mimmi Rosell

”På riktigt tänker jag att bilen dödat landsbygden. När vi började bygga ett samhälle utifrån bilen försvann lanthandeln och småskolorna. Vi kan heller inte uppfatta varandra när vi sitter i de här burarna och vi är inte hemma lika mycket när vi jobbar i stan.”

Matilda Forsärla

Det finns olika sätt att hämta barn från skolskjutsen. Matilda sätter Frej och Gro på cykeln. Grannen hämtar med traktor.

var noga med att fira efteråt. Det finns många exempel från språket som pekar på hur vi tidigare har kombinerat att utföra ett arbete med att få ett tillfälle att umgås, som ”... ostgille, köröl, taklagsfest, täcköl, täckating, resgille och stockgänge”.

– Inget av det vi tänker idag är nytt utan allt finns att hämta i historien, tror Thorsten Laxvik. Drömmen är att förstå hur byn organiseras och återskapa det som är väsentligt i den organisationen, fast i moderna former.

Byn i spillror

Skiftesreformerna i mitten på 1800-talet förändrade bilden av Sverige. Samtidigt som allmänningarna privatiserades delades byarna upp i ett antal jordbruk och husen flyttade ut på jordarna. Det är det här som kallas laga skifte. David Jonstad beskriver laga skifte som en ”traumatisk social omvälvning där bykulturen upplöstes och bönderna rycktes loss från sina rötter och från sin gemenskap”.

– Byaväsendet slogs sönder både socialt, ekonomiskt och geografiskt

med laga skifte, berättar Thorsten Laxvik. Innan gick det inte att odla en halvmeter privat utan att det fanns ett system.

De tidigare festerna knutna till det gemensamma arbetet förlorade också sin betydelse och blev färre. Jonstad beskriver också hur byinvånarna förlorade den vardagliga kontakten, som utbytet av skvaller vid bybrunnen.

Nådistöten för byarna kom sedan när Sverige industrialiserades. Då fungerade det inte längre att ha ett samhällssystem som byggde på självförsörjande byar, utan det behövdes matproducenter som understödde på samhällsnivå.

– Maten var tvungen att bli en handelsvara när människor började arbeta på fabriker och inte hade tid att ordna med maten själva, berättar Maria Engelbrektsson.

I samband med industrialiseringen fortsatte urbaniseringen. 1930 var en brytpunkt då lika många människor bodde ute på landsbygden som i staden. Idag identifierar sig 35 procent som landsbygdsbor. Det är lätt att känna att samhället är gjort för de konsumerande stadsborna.

Maria Engelbrektsson bor i byn Drömme i Ångermanland. Foto: Maria Engelbrektsson.

”Jag märker att det finns en längtan liggande någonstans som poppar upp när jag pratar om byar. Folk får glitter i ögonen. Jag tror faktiskt inte ens de är medvetna om drömmen, utan de blir förvånade själva.”

Maria Engelbrektsson

”Inget av det vi tänker idag är nytt utan allt finns att hämta i historien. Drömmen är att förstå hur byn organiseras och återskapa det som är väsentligt i den organisationen, fast i moderna former.”

Thorsten Laxvik

Thorsten Laxvik flyttade till Ångermanland på 1990-talet och är nu engagerad i frågan om byar.

– Anledningen till att bykulturen slogs sönder var för för att det passade dåligt ihop med den industrimoderna konsumtionskulturen, säger Maria. Men jag vill såklart ha bygemenskap även i det här systemet.

Mimmi Rosell berättar om hur stora gårdar i norra Småland, där hon bor, nu köps upp och styckas av till tomter.

– Vi får böna och be storbönderna om att få använda deras mark, säger hon.

Mimmi tror att storskaligheten är en stor käpp i hjulen för många självhushållare.

– Det är svårt att skapa sig ett liv på landet, som verkligen är på landet och där du inte är beroende av att ta dig någon annanstans, utan att ha tillgång till mark, säger hon.

Något annat som försvårar för självhushållare att verkligen leva på platsen de bor på, vilket är en stark önskan många uttrycker, är hur inbäddade de är i ett bilburet samhälle med långa avstånd.

– Jag skyller på bilen, det är därför vi inte redan har en bygemenskap i den skala som vi önskar och drömmer om, menar Matilda Forsärla.

Hon är en engagerad lokalpolitiker med cykling som en hjärtefråga. En bit bort står hennes cykel som hon använde idag för att ta sig till Mimmi sex kilometer bort.

– På riktigt tänker jag att bilen dödat landsbygden, fortsätter hon. När vi började bygga ett samhälle utifrån bilen försvann lanthandeln och småskolorna. Vi kan heller inte uppfatta varandra när vi sitter i de här burarna och vi är inte hemma lika mycket när vi jobbar i stan. Vi som samhälle dödar gemenskapen.

Mobiliteten gör att världen blivit större och vi flyttar också längre. Att den biologiska familjen är utspridd tror Mimmi och Matilda påverkar bygemenskapen.

– När familjerna sprids blir det svårare att skapa bygemenskap, tror Mimmi. Som familj delar man någonting djupare. Kanske är det ett större steg att flytta ut till någon ekoby eller gårdsgemenskap med vänner än med familj.

Matilda berättar om när hon läste sin mammas dagböcker.

– Under tiden hon väntade mig brukade hon fika hela tiden hos sin syster, sin mamma, sin svärmor och sin granne. De bodde alla 500 meter bort.

Liksom många andra har Matilda själv sin familj utspridd över olika delar av Sverige. Med de här förutsättningarna som människor på landsbygden har idag, är det ens möjligt att återskapa bygemenskapen? Svårt, säger i varje fall många. En självhushållare från Småland uttrycker det som att ”vi försöker, men får inte jättemycket ’motjuck’”. Eller är mer bygemenskap tvunget att fortsätta vara en dröm, tills vidare?

Det sitter i generna

När det känns motigt är det bra att komma ihåg att gemenskap sitter i generna. Författaren och antropologen Lasse Berg beskriver i boken *Gryning över Kalahari* hur människans hjärna och kropp är formad av en jägar- och samlartillvaro, helt inriktad på samarbete. Kanske drömmer vi om bygemenskap för att det sitter i generna?

– Vi är skapta för att leva i gemenskap, tror Maria Engelbrektsson. Det är därför jag tror den där längtan går upp hos folk utan att de riktigt vet varför.

Hos sanfolket i Kalahari, som Lasse Berg beskriver, tar samlarna hem maten så att alla i gruppen kan dela. Ingen lämnas utanför. ”Viktigast är att hålla sams, och det gör man med prat och skratt. Inga hövdingar och chefer. Det liv vi alla under lång tid anpassats för.”

En del av en bygemenskap är tjänster och gentjänster. Lasse Berg beskriver hur de som lyckades samarbeta hade en större överlevnadschans än egoisterna. ”Genetiska anlag för givmildhet vidarebefordrades lättare genom generationerna än ett själviskt arv.”

– När vi flyttade hit till vår by så märkte jag att det fanns en rest av den gamla sortens bykultur här, men inte helt och hållet, berättar Maria Engelbrektsson. Men det fanns ett oskrivet kontrakt; här hjälps vi åt.

Den här ”gamla sortens bykultur” har antropologer upptäckt varit utbredd. Studier inom psykologi har visat att människor, och vissa djur, är extremt bra på att hålla koll på vem som är skyldig vem. Det är till och med en speciell del av hjärnan som är dedikerad till att hålla koll på denna matematik. Antropologen David Graeber skriver i artikeln *Give It Away* hur det till och med kunde bli tävlingsinriktat i vissa kulturer – men åt andra hållet. ”Istället för att tävla om vem som kan ackumulera mest var vinnarna de som kunde ge bort mest.”

Vad kan vårt genetiska arv och historien lära oss omställare på landsbygden idag? Helt klart att historien visar att det går. Vi är till och med skapta för den här sortens liv. Vi har organiserat oss i bysamhällen i mer än femton sekel. Kulturer som sanfolkets har överlevt i mer än hundra tusen år. Lasse Berg frågar sig hur långlivad vår moderna kultur kan komma att bli ”... med tanke på hur svindlande länge människans framgångsrika samlarhistoria varat jämfört med den korta tid det moderna livet med alla dess konflikter har existerat.”

– Vi i Byakademien tror ju att det går att bygga en ny bykultur, om vi lyckas återskapa den kunskap som fanns i den gamla och placera den i nya moderna sammanhang, säger Maria Engelbrektsson.

Att återbygga byn

I kristider finns möjligheter till verklig omställning. De svårigheter som självhushållare känner av när de försöker återskapa bygemenskap sätts i ett annat ljus efter coronakrisen. Under krisen blev alla mer lokala, att känna sina grannar och sin bygd än mer viktigt och självförsörjning på individ-, by- och samhällsnivå något som fler pratar om. Självhushållare och omställare på landsbygden har redan tidigare provat olika vägar till mer bygemenskap. Vissa vill ha mer arbetsgemenskap i bygden.

– De här stora arbetsprojekten, som när man ska sätta potatis eller beskära träd, vore himla skönt att göra tillsammans, känner Mimmi Rosell.

Självhushållarnätverk runt om i landet skapar arbetsgemenskaper – nätverk där deltagarna turas om att på varandras gårdar göra större arbeten kombinerat med fika eller fest. Andra självhushållare önskar en större gemenskap i vardagen. Mimmi Rosell tror att en av de största fördelarna i gårdsgemenskapen är att spontana sociala interaktioner sker hela tiden.

– Det är något speciellt om folk kommer förbi och frågar vad man gör. Som när brorsan byggde sin vagn som han är så stolt över. ”Kolla, kolla min vagn!” Och alla bara: ”Ja – kolla din vagn!” Sen är det inget mer med det.

Att hitta fler sätt att umgås i vardagen kan också vara att synliggöra fler roller än de som får rum i kärnfamiljen. De utvidgade jordbruksfamiljerna hade fler än mamma, pappa, barn.

Flera av de intervjuade personerna i denna artikel bor tillsammans med fler än sin egen familj. Några hyr ett torp på sina föräldrars eller morföräldrars gård. Andra bor i en större gårdsgemenskap eller kollektiv. Någon bor i en ekoby och en annan har sitt vuxna barn i huset bredvid.

– Det var inte den lilla kärnfamiljen som klarade av allt, betonar Matilda Forsärla. Och det kan vara ganska negativt att folk inte fick leva sina drömmar – alla syskonen – aldrig tilläts hitta en partner och skaffa barn för de behövdes som piga eller dräng. Men att ha med sig det. Vi behöver någonting större.

Matilda tror att det som krävs för att återbygga byn är mod.

– Att våga ta steget ut. Våga prata med varandra. Våga berätta om sina drömmar för varandra. Och testa, menar hon.

Mimmi tror att byarna har en viktig roll i framtiden.

– Att decentralisera stora städer och portionera ut allt i lite mer rimliga mängder på olika platser är jätteviktigt, säger hon. Vi behöver

komma ner till en lite mer rimlig nivå så vi orkar skapa relationer, känna med människor omkring oss och platsen vi bor på.

För att skapa framtidens by tror Maria Engelbretsson att människor behöver vara öppna för att möta sina grannar där de är.

– Även de små, lite vacklande, första stegen är lika viktiga som de steg du tar lite längre fram, betonar hon.

När Maria bjöd in till en studiecirkel i sin egen by var det med öppna frågor som ”vad vill vi?”, ”vad är bra för vår by?” och ”vad längtar du efter?”.

– Byar kommer ha en väldigt stor roll i framtiden, tror hon. När jag flyttade hit minns jag att jag tänkte att om det kraschar i världen så vill jag bo just här, för här känner jag mig trygg. Inte bara för att vi har tillgång till jord, vatten och skog, utan framför allt för den tillit som finns här.

David Jonstad frågar sig i *Jordad* hur människor kan återupprätta en relation till marken. En relation som gör att vi kan försörja oss när tillväxtekonomin nått vägs ände och det industriella maskineriet börjar falla isär. Om man frågar självhushållare så står svaret i varje fall klart: Genom att återigen bygga upp byakulturer på landsbygden.

SAM NYGREN är oberoende skribent, självhushållare och omställare som bor i Sörmland. *Inte bara morötter* är en gåva till alla som gör det otroligt viktiga – men stundtals slitsamma – arbetet med att skapa något nytt. Projektet är community-finansierat och möjliggörs tack vare alla mecenater som stödjer det. Swish: 0702-65 07 97 eller bli en månadsmeceat. Mejl: sam.nygren@intebaramorotter.se. Hemsida: www.intebaramorotter.se.

Framtidens by

Framtidens by är en kursmodell där deltagarna utforskar sex olika aspekter av att återskapa byar. Idag finns kursen på Karlskoga folkhögskola start höstterminen 2020 och Härnösands folkhögskola start vårterminen 2021. Under våren kommer också en webbutbildning så att den som vill ska kunna börja bygga by i det sammanhang de befinner sig.

”De här stora arbetsprojekten, som när man ska sätta potatis eller beskära träd, vore himla skönt att göra tillsammans”

Mimmi Rosell

Alla hjälps åt med vedkörningen i Ryggestorp.